

EIS-nieuws



Start van de 1000-soortendag in de Lauwersmeer (foto Arja Span).

1000-soortendag 2014 Lauwersmeer

In samenwerking met Staatsbosbeheer en Waarneming.nl werd op 21 juni de jaarlijkse 1000-soortendag gehouden. Tijdens de dag namen zo'n 80 mensen deel aan een twintigtal excursies in diverse gebieden in het uitgestrekte Nationaal Park Lauwersmeer. De dag begon bewolkt en winderig maar het weer knapte gelukkig geleidelijk op.

De meeste deelnemers waren aangenaam verrast door de, voor velen enigszins onverwachte, rijkdom van het gebied. De teller op Waarneming.nl staat op dit moment op 1392 soorten. Samen met de bij EIS binnengekomen lijstjes benadert het totaal aantal soorten inmiddels de 1600. Verder ontbreken nog gegevens van de paddenstoelenwerkgroepen en over de (vele) waterbewoners in het gebied, en wordt door diverse specialisten nog druk gewerkt aan de determinatie van de kevers. De verwachting is dat we uiteindelijk ver over de 2000 soorten zullen uitkomen.

Het project leverde ook dit jaar diverse bijzondere soorten voor de Nederlandse fauna op. Op Natuurbericht (www.natuurbericht.nl/?id=12596) werden al twee nieuwe vliegsoorten voor Nederland gemeld. Inmiddels lijkt het erop dat het zelfs drie nieuwe soorten betreft. De voorlopige determinatie van de derde nieuwe soort wordt op dit ogenblik gecontroleerd door een specialist. Afgezien van deze vliegen werd ook een bijzondere micro aangetroffen. De eierdopmoot *Argyroploce externa* werd tot voor kort als uitgestorven voor Nederland beschouwd. Buiten de Lauwersmeer is de soort recent echter ook weer gevonden op de waddeneilanden en in het Noord-Hollandse duingebied.

Naar verwachting zal de 1000-soortendag in 2015 in samenwerking met Belgische collega's in het grensoverschrijdende natuurgebied Het Merkske worden gehouden.

Ed Colijn

Signalering Exoten

Het Team Invasieve Exoten (TIE) van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) heeft in 2012 de VOFF opdracht gegeven voor het Signaleringsproject Exoten, waarmee breed aandacht gevraagd wordt voor het inventariseren en monitoren

van exoten. Hiervoor vormen de vrijwillige natuurwaarnemers in Nederland een zeer waardevolle schakel. Het Signaleringsproject loopt nu enkele jaren en heeft als belangrijkste doelen het informeren en enthousiasmeren van vrijwilligers voor (specifieke) exoten, het opstellen van informatiemateriaal over de prioritaire exoten en het uitbrengen van een projectnieuwsbrief (Kijk op Exoten).

EIS heeft in de periode 2013-2014 voor het signaleringsproject informatie verzameld over enkele exoten, gepubliceerd op de Exotenmodule op het Soortenregister, via digitale determinatiegidsen, in artikelen en in de media. Deze periode hebben we teksten geschreven over Suzuki's fruitvlieg *Drosophila suzukii*, rode

schorpioenmier *Crematogaster scutellaris*, zonnebloemboorvlieg *Strauzia longipennis* en noordelijke geelschildboktor *Monochamus urusovi*.

Bovendien proberen we exoten op allerlei wijzen op de voorgrond te laten treden. Bijvoorbeeld door opname in de digitale determinatietools die we samen met Naturalis maken en door tijdens twee tv-uitzendingen de problematiek rondom exotische rivierkreeften uit te leggen. Ook hebben we over exoten geschreven in natuurwidgets (www.nederlandsesoorten.nl/node/48), natuurberichten (www.natuurbericht.nl) en een artikel over de Aziatische essenprachtkever *Agrilus planipennis* in het tijdschrift Dierplagen Informatie.

De projectnieuwsbrief Kijk op Exoten verschijnt op de EIS-website (onder 'actueel') en verspreiden we onder onze achterban via een link in onze digitale nieuwsbrief Tentakel.

Jinze Noordijk, Ed Colijn, John T. Smit & Bram Koesse



Zonnebloemboorvlieg *Strauzia longipennis* (foto Claudia Brückner).

Jaarverslag 2013

Het volledige jaarverslag is te vinden op www.eis-nederland.nl/jaarverslagen.

Inleiding

Het jaar 2013 stond voor EIS in het teken van de publicaties. Naast de Nederlandse Faunistische Mededelingen werd het boek *Heidebeheer* afgerond, werd meegewerkt aan entomologische themanummers van *De Levende Natuur* en het *Natuurhistorisch Maandblad* en waren EIS-medewerkers betrokken bij diverse wetenschappelijke publicaties. Een hoogtepunt was ook een nieuwe aflevering van *Entomologische Tabellen*, over goudhaantjes.

Een nieuwe naam

In 2013 is werk gemaakt van het verbeteren van de herkenbaarheid van EIS. De naam werd veranderd in EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden, Maria Schilder ontwierp een nieuw logo en er werd een nieuwe opzet voor de EIS-rapporten gemaakt.

Heidebeheer

EIS raakt steeds meer betrokken bij advisering over beheer. Dit boek werd geschreven door Jap Smits van Staatsbosbeheer en Jinze Noordijk van EIS en propageert een andere manier van denken over het beheer van heide en de bijbehorende fauna. Het boek werd op 17 september gepresenteerd, tijdens het symposium *Heidebeheer* te Radio Kootwijk.



Een grote opkomst tijdens het symposium *Heidebeheer* in Radio Kootwijk (foto Marijn Nijssen).

1000-soortendag Roerdal

De 1000-soortendag 2013 vond plaats in het prachtige Roerdal. Deze dagen zijn altijd zeer geschikt om eens kennis te maken met een nieuwe groep dieren of planten, maar zeker ook om andere gepassioneerde natuurliefhebbers te ontmoeten. De samenwerking met het Natuurhistorisch Genootschap, Staatsbosbeheer en Waarneming.nl beviel weer erg goed. In totaal werden ruim 1500 soorten gevonden, waaronder vele bijzondere soorten en zelfs een nieuwe spin voor ons land.

Ontdekkingen

Hieronder enkele bijzondere ontdekkingen in 2013.

Zebraspringstaart *Fasciosminthurus quinquefasciatus*. Natuurfotograaf André den Ouden maakte foto's van een blauwvleugelsprinkhaan en ontdekte pas thuis dit kleine springstaartje.



Zebraspringstaart *Fasciosminthurus quinquefasciatus* (foto André den Ouden).

Hongerwespen. Kees van Achterberg meldt in NFM 39 maar liefst zes nieuwe hongerwespen (genus *Gasteruption*) voor ons land.



Een hongerwesp, met typerende hangende achterpoten in de vlucht.



Collectie-exemplaar van *Exoprosopa cleomene*, een nieuwe wolzwewer voor Nederland.

Bij onderzoek voor het project Leuke vliegen werd de duistere heiderouzwewer *Exoprosopa cleomene* in de collectie van Naturalis aangetroffen.

Galvormende bladwespen. Buitenlands onderzoek toonde de relatie aan tussen wilgen en de bladwespen die hierop gallen vormen. Ad Mol zocht uit hoe dit voor Nederland zit. Hierbij kwamen acht nieuwe soorten uit de bus.



Groen en Doen

Het programma Groen en Doen van het Ministerie van Economische Zaken stimuleert vrijwilligerswerk op het gebied van natuur. EIS werkt met de VOFF-partners aan enkele mooie projecten: *Groen Doen en Groen Tellen* en *Meer kleur in de tuin en Uniek scholingsaanbod*. Verder werd meegewerkt aan een website voor jaarrondtuintellingen en een video over rivierkreeften.



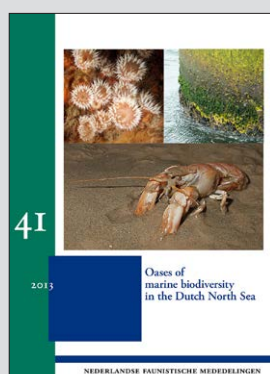
Workshop Heidebeheer op de Strabrechtse Heide (foto Jinze Noordijk).

Publicaties

Naast de twee reguliere nummers van Nederlandse Faunistische Mededelingen werd een themanummer over mariene diversiteit op harde substraten uitgegeven. Daarnaast een nummer van Entomologische Tabellen, over goudhaantjes. Verder was EIS betrokken bij een populaire uitgave over nachtvlinders

(Nachtvlinders Belicht, van de Vlinderstichting en de werkgroep Vlinderfaunistiek), entomologische themanummers van De Levende Natuur en het Natuurhistorisch Maandblad en diverse wetenschappelijke artikelen.

Roy Kleukers



EIS-dag 2014

Op 25 januari werd de EIS-dag gehouden, met als thema 'Heidefauna'. Er was nadrukkelijk gekozen voor een soort-groepoverstijgend thema om een groter publiek aan te spreken. Dit is gelukt. De laatste jaren was de opkomst 60-80 personen, maar dit jaar ruim 120. Het programma begon al 's morgens, met het werkgroepenoverleg in de middagpauze.

Het was een geslaagde dag met mooie plaatjes en leuke verhalen, onder meer over de herontdekking en uitzetting van de lentevuurspin in België en het beheer van de terreinen van Defensie, met bijzondere soorten als de kleine wrattenbijter.

Alle lezinghouders worden bij deze nogmaals bedankt, in chronologische volgorde: Jap Smits, Ward Walraven, Kevin Lamberts, Theodoor Heijerman, Remco Versluijs, Niels Gilissen, Arno Braam, Joost Vogels, Michiel Wallis de Vries en Roy Kleukers.

John Smit

Samenwerking slakken EIS en Anemoon

Stichting Anemoon verzamelt gegevens over de mariene fauna van Nederland. Dit gebeurt door een groot aantal vrijwilligers, waaronder leden van strandwerkgroepen, strandwachten en duikers. Daarnaast onderzoekt Anemoon de land- en zoetwater-slakken. Hiervoor wordt samengewerkt met EIS en samen zijn zij beheerder van de landelijke bestanden. Afgelopen jaren was deze samenwerking minder intensief en liepen de meeste activiteiten, tot beider tevredenheid, via stichting Anemoon. Begin 2014 heeft stichting Anemoon besloten om een deel van de werkzaamheden weer bij EIS onder te brengen. Betaalde inventarisatieopdrachten met betrekking tot slakken worden daarom sinds dit jaar uitgevoerd door EIS. Daarnaast verzorgt EIS de aansturing van het NEM (Netwerk Ecologische Monitoring) van de slakken van de Habitatrictlijn (nauwe korfslak, zegge-korfslak en platte schijfhoren). De veldwerkzaamheden worden uitgevoerd door Arno Boesveld die eerder bij EIS in dienst was voor de inventarisatie van de slakken van Noord-Brabant en Zuid-Holland. Naast de werkzaamheden voor het NEM worden er dit jaar inventarisaties uitgevoerd in Meijndel, de Amsterdamse Waterleidingduinen, Noord-Kennemerland, het Naardermeer, de Oostelijke Vechtplassen en Terschelling. Er is geen actuele atlas van de Nederlandse land- en zoetwater-slakken voorhanden en hopelijk kan de intensievere samenwerking leiden tot een nieuw verspreidingsoverzicht van deze groepen.

Vincent Kalkman

Leuke vliegen; de eerste resultaten

Het laatste restantje collectiegegevens van de roofvliegen wordt momenteel ingevoerd bij Naturalis. Daarmee zijn de collectiegegevens van alle vijf de families digitaal beschikbaar. In totaal betreft het nu, nog zonder de roofvliegen, 29.104 records. Deze zijn samengevoegd met de waarnemingen die tot 1 januari 2014 waren ingevoerd op waarneming.nl (17.340) en enkele losse bestandjes tot een totaal aantal van 49.221 records. Hier komt de komende tijd nog wel wat bij, zoals de gegevens die in notiboekjes staan van diverse dipterologen.

Bij eerste beschouwing zien we al leuke patronen. Zo wisten we al dat de muurrouwzwever *Anthrax anthrax* het tegenwoordig goed doet in Nederland en recent een spectaculaire uitbreiding laat zien. Mogelijk profiteert de soort van een toename aan gastheren, als gevolg van de toename aan bijen- en insectenhôtels? Andere parasieten lijken het juist slecht te doen. Zo lijkt de op de zandgronden vrij algemene zwart-gele blaaskop *Conops flavipes* hard achteruit gehold in Nederland. De hoornaarblaaskop *C. vesicularis* laat weliswaar landelijk geen hele sterke achteruitgang zien, maar lijkt sinds 2005 nagenoeg verdwenen van de Veluwe. Nog dramatischer is het gesteld met het heideblaaskaakje *Myopa fasciata*. Waar deze soort vroeger wijdverspreid op de Veluwe en de Utrechtse heuvelrug voorkwam lijkt deze daar nu volledig verdwenen. Maar er zijn ook positieve berichten. Zo heeft de slanke blaaskop *Conops scutellatus* zich in de laatste 10 jaar behoorlijk uitgebreid over Zuidoost-Nederland, waar deze vroeger beperkt was tot Zuid-Limburg. Beide blaaskoppen die parasiteren op hommels doen het ook nog steeds goed tot zeer goed. Het gewoon knuppeltje *Physocephala rufipes* en de roestbruine kromlijf *Sicus ferrugineus* hebben zich beide zeer sterk uitgebreid, met nagenoeg een verdubbeling van het aantal hokken.

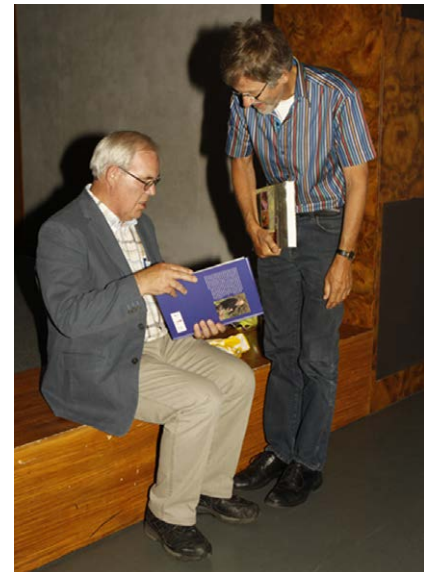
Gezien de toename van het aantal waarnemingen lijken zeker de negatieve trends ook reëel te zijn. Kwamen er in de periode 1950-2000 gemiddeld zo'n 500 waarnemingen per jaar binnen, sindsdien zijn dat er gemiddeld ruim 1300, en de laatste 10 jaar zelfs ruim 1900. Wellicht dat deze toename daarmee ook deels verantwoordelijk is voor de uitbreiding van bepaalde soorten. Voor *P. rufipes* en *S. ferrugineus* lijkt dat goed mogelijk. Die waren al verspreid over het land aangetroffen, maar voor *C. scutellatus* lijkt de uitbreiding toch moeilijk te koppelen aan een waarnemerseffect. Waar dat dan wel aan ligt in onduidelijk want de gastheer is de gewone wesp *Vespula vulgaris*, die niet bepaald een dramatische verandering in verspreiding heeft laten zien.

John Smit & Menno Reemer

Bijzondere bijenboeken

Op 4 juli j.l. vond de presentatie van maar liefst twee boeken over bijen plaats in het auditorium van Naturalis. Het betrof het boek *Bijenplanten, nectar en stuifmeel voor honingbijen* van de hand van Arjen Neve en Raymond van der Ham en *Gasten van bijenhôtels* van Pieter van Breugel. Gezien de problemen op het spoor was de opkomst van ruim 120 mensen verrassend hoog. De dag werd ingeleid met een inspirerend verhaal van Koos Biesmeijer over het belang van bestuivers en Menno Reemer leidde de zaal door de bijenquiz. De auteurs hielden een inleiding over hun boeken waarna de eerste exemplaren werden uitgereikt aan respectievelijk Jan Dommerholt (voorzitter van de Nederlandse Bijenhoudersvereniging) en Menko Wiersema (Coördinator Biodiversiteit bij de provincie Zuid-Holland). Beide boeken zijn als pdf in te zien en te downloaden op www.bestuivers.nl en te bestellen via natuurenboek@naturalis.nl voor 22,50 euro (*Bijenplanten*) resp. 27,50 euro (*Gasten van bijenhôtels*).

Roy Kleukers



De auteurs van de bijenboeken, Pieter van Breugel (links) en Raymond van der Ham, praten na over de presentatie (foto Herman Berkhoudt).



Een volle zaal (foto Herman Berkhoudt).



De bijenquiz petje op, petje af (foto Roy Kleukers).



Bladerboek op www.bestuivers.nl.

Nederlandse Faunistische Mededelingen

In juli 2014 komt NFM nummer 42 uit. Ditmaal veel artikelen over Diptera, maar ook aandacht voor zeerupsen, hooiwagens, het kalkdoornetje, kokerjuffers, springstaarten en de doornkaakzandbij.

- 1 H. Wijnhoven, J. Noordijk & Th. Heijerman – Het hooiwagen-genus *Trogulus* in Nederland (Opiliones: Trogulidae)
- 11 J. Noordijk, J. Bink & H. Wijnhoven – Uitbreiding van de hooiwagen *Astrobus laevipes* (Opiliones)
- 19 N.-J. Dek, J. Wind & P. Oosterbroek – Drie steltmuggen nieuw voor Nederland (Diptera: Limoniidae)
- 25 E. de Bree, F. van de Meutter & J. Mortelmans – Het zilveren elfje *Melangyna lucifera* nieuw voor Nederland en België (Diptera: Syrphidae)
- 29 J.T. Smit & E. de Bree – Het Sachalin-elfje *Melangyna pavlovskyi* nieuw voor Nederland (Diptera: Syrphidae)
- 33 L. van der Leij – De zwarte vlieg *Bibio venosus* nieuw voor de Nederlandse fauna (Diptera: Bibionidae)
- 37 A. Barendregt, J. Mortelmans & J.W. van Zuijlen – Slakkendodende vliegen van het genus *Psacadina* in Nederland en België (Diptera: Sciomyzidae)
- 47 A. Barendregt, J. Prijs & J.H.C. Velterop – Slakkendodende vliegen van het genus *Anticheta* in Nederland, met twee soorten nieuw voor de fauna (Diptera: Sciomyzidae)
- 55 P. Eekelder – Verspreiding en biotoop van het kalkdoornetje *Tetrix tenuicornis* in de Gelderse Poort (Orthoptera)
- 63 M.P. Berg & J.J. van Duinen – De springstaart *Entomobrya unostriata* nieuw voor Noordwest-Europa (Hexapoda: Collembola: Entomobryidae)

- 71 M.A. Faasse – Sigalionide zeerupsen in Nederland, met *Fimbriosthenelais minor* nieuw voor Nederland (Polychaeta: Sigalionidae)
- 75 J. Smit & A.H. de Wilde – Nieuwe vondsten van de doornkaakzandbij *Andrena trimmerana* in Nederland (Hymenoptera: Apoidea: Andrenidae)
- 81 R.J.M. Franken, A.G.M. Klutman & D. Tempelman – Spatial and temporal distribution of caddisfly larvae in two lowland streams in the Netherlands (Trichoptera)

Roy Kleukers

Vijfde jaar *Monochamus*-monitoring

Boktorren van het genus *Monochamus* kunnen vector zijn voor het dennenhoutaaltje *Bursaphelenchus xylophilus*. Zowel het dennenhoutaaltje als niet-Europese *Monochamus*-soorten staan op Europese Fytorichtlijn als quarantaineorganismen. Dit zijn schadelijke organismen die niet, of in beperkte mate, in de Europese Unie aanwezig zijn. Alle lidstaten zijn verplicht om introductie en verspreiding van deze organismen te voorkomen. Als het dennenhoutaaltje gevonden wordt in een Nederlandse boom, moeten er ingrijpende uitroeiingsmaatregelen worden getroffen.

In 2013 heeft EIS voor de vijfde keer een *Monochamus*-inventarisatie gehouden in opdracht van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA, waar de voormalige Plantenziektkundige Dienst nu onder valt). In de periode 2009-2012 zijn verscheidene belangrijke bosgebieden met veel dennenopstan-



Monochamus galloprovincialis (foto Theodoor Heijerman).

den geïnventariseerd op het voorkomen van *Monochamus*-populaties. In 2013 zijn dennenbossen geïnventariseerd die in de nabijheid liggen van bedrijven waar veel verpakkingshout binnenkomt, zogenaamde 'risicolocaties' voor *Monochamus* en het dennenhoutaaltje. In totaal zijn er 1.182 kevers (exclusief de kortschildkevers) gevangen in 30 vallen. Deze behoorden tot 103 taxa (94 soorten, plus negen niet verder op naam gebrachte genera), afkomstig van 37 keverfamilies. Er werden dit jaar geen exemplaren van *Monochamus* gevangen.

Daarnaast zijn kevers gedetermineerd die gevangen zijn in vallen die de NVWA op risicobedrijven had hangen. Hiermee werden 1.168 keverexemplaren verzameld (exclusief ca. 2.790 kortschildkevers) behorende tot 195 taxa van 44 families. Deze monsternamen leverde interessante vangsten op van enkele exotische soorten. Het is duidelijk geworden dat er op risicolocaties ook daadwerkelijk exotische houtgebonden kevers ons land binnenkomen en dat gerichte inventarisaties nodig zijn om de omvang van dit probleem vast te stellen. Over de vondsten zal nog nader gepubliceerd worden.

Theodoor Heijerman & Jinze Noordijk

Nederlands Soortenregister

Het Nederlands Soortenregister heeft achter de schermen een grote metamorfose ondergaan. Het systeem wordt nu onderhou-

den en verder ontwikkeld door programmeurs van Naturalis. Er zijn enkele onderdelen, zoals de fotomodule en de beheerschermen voor de taxonomie, die de komende tijd worden afgemaakt. Daarna zal bekeken worden hoe de website verder kan worden uitgebouwd. Enkele concrete ideeën die leven zijn het incorporeren van digitale determinatiesleutels, een meer inzichtelijke presentatie van de soortinformatie, het tonen van video's van Nederlandse soorten en een koppeling met de Nationale Databank Flora en Fauna.

Roy Kleukers

Tuinpissebeddentelling

Het populair wetenschappelijk tijdschrift Quest organiseert samen met EIS en Naturalis de tuinpissebeddentelling. Hiervoor is een speciale zoekkaart gemaakt, waarmee de gewone soorten in de tuin op naam gebracht kunnen worden. Wie mee wil doen kan tot 1 januari 2015 waarnemingen doorgeven via www.quest.nl/pissebedden. Hier is ook de zoekkaart te downloaden. Matty Berg heeft in de uitzending van 15 juni van Vroege Vogels een toelichting gegeven bij het project.

Roy Kleukers

Zoekkaarten Natuur van Nederland

Tuinpissebedden




Pissebedden zijn kreeften die op het land leven. Om te kunnen ademen moeten ze hun longen nat houden, wat verklaart waarom ze op vochtige plekken voorkomen, zoals onder schors, hout of stenen. Pissebedden zitten in elke tuin. Je kunt met de zoekkaart aan de andere zijde eenvoudig de algemene soorten onderscheiden.

Vorm van de kop		Vorm van het achterlijf	
 Ruw pissebed	 Kelderpissebed	 Ruw pissebed	 Kelderpissebed
 Zwartkop pissebed	 Mospissebed	 Zwartkop pissebed	 Mospissebed
 Gewone oprolpissebed	 Mierenpissebed	 Gewone oprolpissebed	 Mierenpissebed



Pissebedden zijn nogal variabel van kleur. Soms kom je blauwe exemplaren tegen. Dit wordt veroorzaakt door infectie met een virus.

Colofon
Kennis van de natuur begint bij een juiste soortnaam. Binnen het programma *Natuur van Nederland* is daarom veel aandacht voor determinatie. Zie <http://determineren.nederlandsesoorten.nl>.

Samenstelling: Matty P. Berg
Redactie: Roy Kleukers & Berry van der Hoorn
Foto's: Theodoor Heijerman
www.pissebeddenproject.nl



Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door de Uyttenboogaart-Eliassen Stichting.

Zoekkaart pissebedden.